

Умаров Баҳром,

Сурхондарё вилоят Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази "Тилларни ўқитиш методикаси" кафедраси мудири

ДИСКУРС ТАҲЛИЛ - ЎҚУВЧИЛАР КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛИ СИФАТИДА

УДК: 372.882

УМАРОВ Б. ДИСКУРС ТАҲЛИЛ - ЎҚУВЧИЛАР КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛИ СИФАТИДА

Мақолада мактаб ўқувчиларининг коммуникатив компетентлигини баҳолашда дискурс таҳлилнинг ўзига хос хусусиятлари асосланган ва тавсиялар тақдим этилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: коммуникатив компетентлик, дискурс, баҳоланувчи объект, дискурс таҳлил, сўров, жавоб, шарҳ, қайта алоқа.

УМАРОВ Б. ДИСКУРСНЫЙ АНАЛИЗ КАК МЕТОД ОЦЕНКИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

В статье рассмотрены особенности анализа дискурса при оценке коммуникативной компетентности школьников и даны рекомендации.

Ключевые слова и понятия: коммуникативная компетенция, дискурс, объект оценки, анализ дискурса, запрос, ответ, комментарий, обратная связь.

UMAROV B. DISCOURSE ANALYSIS AS A METHOD FOR ASSESSING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PUPILS

In the article is discussed the features of discourse analysis assessment in the communicative competence of schoolchildren and developed recommendations.

Key words and concepts: communicative competence, discourse, object of assessment, discourse analysis, request, response, comment, feedback.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамасининг 2013 йил 8 майдаги 124-сон қарори билан тасдиқланган узлуксиз таълим тизимининг чет тиллар бўйича давлат таълим стандарти «Чет тиллари бўйича таълимнинг барча босқичлари битирувчиларининг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар»да дискурс компетенцияси прагматик компетенция таркибига киритилди. «Мазкур компетенция оғзаки ёки ёзма нутқда фикрларни тегишли тил воситалари орқали ифодалашни назарда тутди. Дискурс компетенцияси оғзаки ёки ёзма нутқдаги изчилликни таъминлашда лингвистик сигналларни тушуниш ва интерпретация қилиш кўникмаларини назарда тутди»¹.

Аммо Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 187-сонли қарорида мактаб таълимининг тилларни ўқитиш соҳасида прагматик компетенция ва дискурс назарда тутилмаган².

Жаҳон тилшунослигида сўнги ўн йилликда кўп маъноли дискурс (фр. discours, инг. discourse, лот. discursus – орқага чопиш, ҳаракат, айланиш, суҳбат, гаплашиш, яъни нутқ, нутқ фаолияти, сўзлашиш усули) атамаси жуда кенг қўлланмоқда. Дастлаб боғланма матн тушунчасини ифодалаган бу атама кейинчалик диалог, суҳбат тушунчаларига синоним сифатида ҳам қўлланила бошланди.

«Дискурс» тушунчасига оид моҳиятан тўлиқ тушунчани Г.Тоированинг «Прагматингвистика» луғатидан ўқиймиз: «Дискурс - (фикр алмаштириш, нутқий мулоқот) сўзловчи ва тингловчи орасида ўзаро суҳбат, саволга яраша жавоб бериш. Мулоқот жараёнида сўзловчи (дискурс назариясида бу коммуникатор деб аталади) тингловчига (адресатга) ўз нутқи ёки мулоқот жараёни орқали ўзини таништиради. Дискурс фикрни баён қилиш жараёни, лисоний имкониятларнинг ёзма ёки оғзаки шакли моддий воқеаланиши, лисоний ва нолисоний воситаларнинг биргалиқда ишла-

тилиши, лингво-этно-психо-ситуацион омиллар мажмуи. Дискурс турли лисоний ва нолисоний омиллар бутунлигидан ҳосил бўлган ўзига хос мураккаб бир тизим, системадир. Дискурс лисоний ва нолисоний омиллар (прагматик, ижтимоий-маданий, руҳий) билан биргалиқдаги матн; воқеа кечиши нуқтаи назаридан қаралаётган матн; мақсадли ижтимоий ҳаракат сифатида қараладиган нутқ. Дискурс лисоннинг яратувчанлик соҳаси (намунаси), ўз навбатида, туғилган ғоя, коммуникатив мақсад (интенция) натижасидир. Дискурс матнга нисбатан номоддий объект саналади»³.

Дискурс - бу фанлараро ўрганиш объекти. Назарий тилшунослик билан бир қаторда ҳисоблаш лингвистикаси, психология, фалсафа ва мантик, социология, антропология, адабиётшунослик, ҳуқуқшунослик, педагогика, таржима назарияси ва амалиёти каби соҳалари дискурсни ўрганишга ўзига хос тарзда ёндашади. Дискурс нутқ ҳаракатларининг бир-бирига боғланган кетма-кетлиги сифатида маълум вақтнинг алоқа фаолияти жараёнида сўзловчи ва тингловчи ўртасида юзага келадиган коммуникатив ҳодиса.

Мавзунинг долзарблиги мактаб ўқувчиларининг ўқув ютуқларига эришишнинг муҳим инструменти сифатида уларнинг коммуникатив компетентлигини баҳолашда инновацион ёндашув дискурс таҳлилидан фойдаланиш масалалари билан белгиланади.

Мавзу бўйича илмий изланишларнинг қисқача таҳлили. Жаҳон ва рус адабиётшунослигида дискурс таҳлил муаммоларини тадқиқ этишга З.Клеменсевич⁴ поляк тилидаги, У.Мукаровский⁵ чех тилидаги, О.Эссен⁶ немис тилидаги, Н.Ю.Шведова⁷, М.Л. Михлина⁸ Т.Г. Вино-

³ Тоирова Г. «Прагматингвистика» луғати. – Тошкент: «Akademnashr» 2016 й. 9 б

⁴ Klemensiewicz Z. Zarus ksladni polskiej, Warszawa, 1957.

⁵ Mucarousky U. Dialog a monolog w «Lesty filologicke», Praha, 1940. - № 6.

⁶ Essen O. Grundzuge der hochdeutschen Satzintonation, Hamburg.

⁷ Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи: Автореф. дисс ... д-ра филол.наук. - М.: 1958.

⁸ Михлина М.Л. Из наблюдений над синтаксисом диалогической речи: Автореф. дисс ... канд. филол.наук. - Л.: 1955.

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамасининг 2013 йил 8 майдаги «Узлуксиз таълим тизимининг чет тиллар бўйича давлат таълим стандартини тасдиқлаш тўғрисида»ги 124-сон қарори.

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 187-сонли қарори.

кур¹ каби олимлар рус тилидаги диалогик дискурс ва унинг синтактик хусусиятини ўрганган бўлса-да педагогик таълимда мактаб синфхонасидаги дискурс ҳолати ва унинг баҳолаша муаммолари тадқиқи этилмаган.

Америкалик тилшунос З.Харриснинг «Дискурс таҳлил» номли мақоласида ушбу атама илк бор муомалага киритилган². Бугунги илмий жамоатчилигимизда “диалог” атамасига “дискурс” тушунчасини яқинроқ тутиш одат тусига айланган. Аммо бу ўхшашлик улар иккисини бир ҳодиса сифатида баҳолашга изн бермайди. Замонавий тилшуносликда *дискурс* атамаси сўзлашув нутқидаги мавжуд юқори ҳажмли фраза, шу боисдан, у мавжуд фразалар билан ўзаро алоқадорликда. Аксинча, дискурсив таҳлил натижасида тил бирлиги бўлган гапнинг янги ўзига хос лингвистик қирралари очилади³.

В.З.Демяньков фикрига кўра, XX аср сўнгидаги тилшуносликдаги устун назариялардан бири дискурс таҳлил назариясидир. Дискурс таҳлилнинг мақсади нега бошқа эмас, айнан шу гаплар ишлатилган, нега айнан шу ижтимоий манбалар ишлатилишининг кучлари ишга солинганлигини тушунтиришдир⁴.

Ю.С.Степанов дискурсни муқобил дунё, факт, сабаб тушунчалари билан боғлайди. У шунингдек дискурсни алоҳида ижтимоий борлиқ кўринишида намоён бўлган “тил ичидаги тил” сифатидаги кенг лингвофалсафий изоҳини беради⁵.

Сўзлашув нутқида учрайдиган савол-жавоб шаклидаги диалог ва унинг тўлиқсиз гаплардан фарқи, диалог ва монолог ўртасидаги тафовут каби масалалар А.Ҳазратқуловнинг ишида қайд этилган⁶. Л. Раупованинг 2010 йилда нашр қилинган “Диалогик нутқнинг дискурсив талқини” номли

монографияси диалогик нутқда ифода планига кўчадиган мазмун ва шаклларни дискурс сифатида намоён этилишини соҳага қизиқувчиларга тақдим сифатида қабул қилиш мумкин⁷.

Мақоланинг илмий янгилиги. Умумтаълим мактаб ўқувчиларини коммуникатив компетентлигини баҳолашда, дискурс таҳлил коммуникатив вазиятларда барқарор муносабат, самарали мулоқот стратегияларини танлашда инновацион ёндашувнинг қайта алоқага киришиш даражасини ҳисобга олиш асосида яратилганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқотнинг объекти. Умумтаълим мактаб ўқувчилари, ўқитувчилар, оила.

Асосий қисм. Мактаб ўқувчиларнинг коммуникатив вазиятлари, учрайдиган муаммоли вазиятларнинг намоён бўлиши, улардаги мулоқотни амалга оширишда адекват мулоқот кўникмалари шакланганлик даражасининг пастлиги, мулоқотга киришишдаги тўсиқларни енгиб ўтиш усуллари мавжуд эмаслиги ёки камлиги ўқувчилар ўртасидаги шахслараро муносабат ва таълим олиш самарадорлигига салбий таъсир этиши табиий.

Диалогик дискурсни шахс характери сифатида шаклланишида муҳим роль ўйнаши ҳақида профессор В.И.Толстихнинг ёзишича, одам «ўзининг ҳаётдаги ўрни ва қобилиятининг қай даражада эканлигини тўла англаб етиши учун диалогик дискурсга эҳтиёж сезади. Худди мана шу эҳтиёж шахснинг аниқ бир характер, аниқ бир тип сифатида шаклланишига ёрдам беради»⁸.

Дискурсда баҳо яқка шахснинг ҳаётини тажрибалари, баҳоланувчи объектга қайси нуқтаи назардан ёндашуви ва муносабат билдириши, тажрибаси, маълумоти, касби, яшаш тарзи, истеъдоди кабилар билан чамбарчас боғлиқ бўлади.

Ҳар қандай ҳаракат сингари ўқувчиларнинг ўзаро коммуникатив хатти-ҳаракатлари вазиятни таҳлил қилиш ва баҳолаш, мақсадни шакллантириш ва тезкор режа амалга ошириш ва (ёки) унинг самарадорлигини баҳолашни ўз ичига олади.

Субъект ва объект ўртасидаги муносабат ифодаланишида баҳолаш характери муҳим ўрин эгаллайди. У баҳоланаётган объектнинг субъ-

¹ Винокур Т.Г. О некоторых синтаксических особенностях диалогической речи в современном русском языке. :Автореф. дисс ... канд. филол.наук. - М.: 1953.

² Harris Z.S. Analyse du discours // Languages, 1969. - №13. - P. 8-45.

³ Dubois J., Giacomo M. et al. Dictionnaires de linguistique. - Paris: Larousse, 1973. - 516 p.

⁴ Демяньков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В.З.Демяньков // Язык и наука конца XX века. - М.: Российский госуд. гуманитар. университет, 1995. - С. 239 - 320.

⁵ Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю.С.Степанов. - М.: “Языки русской культуры”, 1998. - 784 б.

⁶ Ҳазратқулов А.Ҳ. Диалогик нутқ синтаксисининг баъзи хусусиятлари. -Қарши: Насаф, 1978. - Б. 36.

⁷ Раупова Л. “Диалогик нутқнинг дискурсив талқини”. - Т.: 2010.

⁸ Толстих В.И.С чего начинается личность: сборник. -М., 1984. - С.99.

ект учун ижобий ёки салбий аҳамиятга эгалланиш ҳамда субъектнинг объектга нисбатан талаб ва эҳтиёжга қараб белгиланади. Субъектнинг объектга нисбатан турли муносабат билдиришга ундайдиган қараш ва далиллар баҳолашнинг асоси ҳисобланади. Баҳолаш асоси абадий бўлиши муқим эмас, чунки жамият тараққий қилар экан, кишиларнинг нарса ва предметлар, воқеа -ҳодисаларга муносабати ҳам шунга мос ҳолда ўзгариб туради. Шунга боғлиқ ҳолда жамият томонидан белгилаб қўйилган меъёрлар, баҳо мезонлари, қатъийлашган тасаввурлар ҳам маълум бир ўзгаришларга учрайди. Бир давр учун мақбул кўрилган ўлчов ва мезонлар бошқа даврда қабул қилинмаслиги, талаб ва эҳтиёжларга мос келмаслиги баҳолашнинг ўзгарувчан табиатини белгилайди.

Баҳо тушунчаси дискурснинг асосий компонентларидан бири ҳисобланади. Баҳоловчи дискурсни тадқиқ этиш тилнинг биргина лисоний хусусиятларини эмас, балки алоқани таъминлашдаги характерли бошқа томонларини ҳам аниқлашга ёрдам беради. Баҳолаш характеридаги дискурсни уч йўналишда тадқиқ қилиш мумкин:

- 1) коммуникатив нуқтаи назардан;
- 2) ижтимоий шартланган вазиятлардаги ўзаро таъсир сифатида;
- 3) лисоний бирликлардан фойдаланиш усулига қараб ўрганиш¹.

Бу эса инсоннинг ўй-кечинмалари, орзумидларини баҳоловчи тил бирликларининг таъсири ва бу воситалардан қандай мақсадда фойдаланиш бўйича муайян хулосаларга келиш имконини беради.

Дискурс таҳлили баҳо концептининг прагматик қатламларини тадқиқ қилишда самарали усул ҳисобланади.

Коммуникатив мақсадга эришиш учун сўзловчи ўз жумласини шундай тузиши лозимки, у учун энг муҳим бўлган жиҳатни таъкидлаш биринчи навбатда туриши лозим. Шунга кўра сўзловчи ҳамсухбатига кутилган реакцияни қўзғатади, яъни унга таъсир ўтказиши. Баҳолаш категориясига оид сўзларнинг коммуникатив вазифаларидан бири - уларнинг таъсир этишга функционал хосланганлиги билан белгиланади. Баҳоловчи лисоний бир-

ликларнинг мураккаб табиати мулоқот назариясига прагматиканинг энг долзарб масалаларидан бири сифатида қарашни талаб қилади. Мавжуд алоқа жараёнини моделлаштириш ҳамisha прагматик йўналиш билан боғланади.

Муайян нутқий вазиятда сўзловчи маълум бир коммуникатив мақсадни кўзлаб, ҳамсухбатига тўғридан-тўғри ёки билвосита таъсир ўтказиши. Коммуникатив мақсад, шунингдек, сўзловчининг субъектив муносабати, алоқанинг таъминланиши, нутқий вазиятнинг ўзи ҳам лисоний воситаларнинг танланишига, мулоқот мавзуси ва шаклига доимо таъсир қилади. Бошқача айтганда, сўзловчи кўзланган натижага эришиш учун қатъий ҳаракат усулларига риоя қилиши лозим. Шунда коммуникатив мақсадга кўра танланган лисоний бирликлар муҳим аҳамият касб этади.

Халқ таълими вазирлиги ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ) жамғармаси билан биргаликда "Ўзбекистонда дарсликлар тайёрланиши, чоп этилиши ва қўлланилиши соҳасини тартибга солувчи сиёсат таҳлили" қўлланмасида "таърифларни ўқувчилар хотирасига ўтказишга йўналтирилган ўрганишни енгиб ўтиш"га таълимнинг тегишли босқичига мос бўлган тил ва таркибий тузилмага эга педагогикага асосланган дарсликлар ўқитувчиларга ўқувчиларнинг нафақат амалий билимларни олишларини, балки талқин қилиш, фикрлаш, самарали мулоқот ва ижодкорлик қобилиятларини ривожлантиришини таъминлаш учун ҳам кенг имкониятлар яратишда ёрдам беради", - деб таъкидланган².

Бу каби ёндашув эса, умумий ўрта таълим мактаби ўқувчиларида коммуникатив компетентликни ривожлантириш тузилмаси, компонентлари, мезонлари ва кўрсаткичларини аниқлаштириш, ўқувчиларда коммуникатив компетентликни ривожлантириш модели ва дидактик таъминотини такомиллаштиришни тақозо этди.

Бирмингем университети профессорлари Sinclair ва Coulthard (матн давомида – Синклэр, Каулфард)ларнинг дискурс бирликлари иерархиясига асосланган ўқитувчи-ўқувчи сўзлашуви

¹ Винокур Т.Г. О некоторых синтаксических особенностях диалогической речи в современном русском языке.: Автореф. дисс ... канд. филол. наук. - М.: 1953. 115 с.

² Халқ таълими вазирлиги ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ) жамғармаси билан биргаликда "Ўзбекистонда дарсликлар тайёрланиши, чоп этилиши ва қўлланилиши соҳасини тартибга солувчи сиёсат таҳлили". - Тошкент 2020., 15 бет.

модели ҳам машҳур бўлди. Бирмингем университетида мактаб дарсларидаги сўзлашув дискурсни таҳлил қилиб, дастлабки тадқиқот сифатида мактаб синфхоналарида дискурс структураси ўрганилди¹.

Бирмингем модели дискурс таҳлиliga бирдан-бир тўғри ёндашув бўлмаслиги мумкин, лекин у нутқ актларини ўрганиш билан боғлиқ бўлганлиги учун оддий ва катта аҳамиятга эгадир. Синклеар ва Каулфард мактаб синфхоналарида маҳаллий гапирувчилар тилида учрайдиган намунани таҳлил қилдилар, ўқитувчи ва ўқувчилар ўз роллари бўйича гапиришганда уларнинг суҳбати жуда ҳам структураланган кўринишга эга. (Т = ўқитувчи, Р = гапирадиган ҳар қандай ўқувчи).

Ўқитувчи дискурсни "тўғри..." билан бошлайди ва "тўғри, энди..." билан тугаллайди. Ўқитувчи дарснинг бир қисмидан иккинчи қисмига паузасиз ўтмайди. У ўқувчиларига ҳар бир фазанинг бошланиши ва охири ҳақида "ҳозир" ва "тўғри" сўзларини ўзига хос интонация билан қўллаб, сигнал беради. Уларни савол ва жавоблардан иборат парчаннинг ҳар икки томонида фрейм (frame) ларга айлантиради. Синклеар ва Каулфард бундай гаплар вазифасини "рамка ҳаракати" лар деб атайди. Иккита "рамка ҳаракати", улар ўртасидаги савол-жавоблар кетма-кетлиги. Буни улар "трансформация" деб атадилар. Бунда тил воситасида нима бажарилаяпти деган савол пайдо бўлади. Ушбу синфхона сўзлашуви парчаси жуда структураланган ва формалдир, бундай турдаги фреймлар бошқа бир қанча вазиятларда ҳам умумий бўлиши мумкин. Синклеар ва Каулфард синфхона сўзлашуви структурасини қуйидагича яратишди:

1. Ўқитувчи ниманидир сўрайди (- Нима бу?),
2. Ўқувчи жавоб беради (- Болта),
3. Ўқитувчи жавобни тасдиқлайди ва изоҳлайди (- Ха, бу болта).

Такрорланадиган бу намунани қуйидагича таснифлашимиз мумкин:

1. Сўров - Т
2. Жавоб - Р
3. Шарҳ - Т.

Бу кейин бизга СЖШ-СЖШ-СЖШ-СЖШ (ва ҳоказо) мунтазам структурасини беради. Улар

орасидаги чегараларни қуйидагича белгилашимиз мумкин: (/ = С/Ж/Ш // = СЖШ//СЖШ//СЖШ)

Рус олимлари А.Н.Баранов ва В.М.Сергеевлар² аргументация дискурсининг махсус шакли бўлган фикрлар қарама-қаршилигини ҳал қилиш учун тил воситаларидан фойдаланиш билан характерланадиган вербал мулоқот ҳодисасини қуйидагича тасвирлайди:

- 1) гапирувчи О нуқтаи назарни илгари суради;
- 2) гапирувчи пропозициялари ифодаланган S1, S2 ... Sn фикрларини айтади (пропозиционал мазмуннинг шarti);
- 3) S1, S2 ... Sn фикрларининг олдинга сурилиши О "нуқтаи назарни асослашга гапирувчининг уриниши" деб ҳисобланади, яъни эшитувчини О нинг мақбуллигига ишонтириш (муҳим шарт).
- 4) гапирувчи ҳисоблайдики,
 - а) эшитувчи О ни қабул қилмаяпти;
 - б) эшитувчи S1, S2 ... Sn ни қабул қилаяпти;
 - в) эшитувчи S1, S2 ... Sn ни О ни асословчи сифатида қабул қилаяпти (ибтидоий шартлар).
- 5) гапирувчи ҳисоблайдики, а) О мақбул, қабул қилса бўладиган;
 - б) S1, S2 ... Sn ни қабул қилса бўлади;
 - в) S1, S2 ... Sn О ни асослайди (самимийлик шarti).

Этиборли жиҳат шундаки, фақат (1) ва (2) пунктлар биргаликда аргументлаш нутқий актлар пропозиционал мазмуни сифатида тасвирланиши мумкин. Таъкидлаш керакки, ҳеч қандай алоҳида нутқий акт фикр ёки аргументлаш орқали тушунтирила олмайди. Бу актлар фақат диалектик бирликда мавжуд. Шу сабабдан аргументлаш ҳақида макронутқий акт сифатида ташкил этувчи бўлаклар қандай характерли хусусиятларга эга? Уни баҳоловчи ҳукм ёки модаль предикатли ҳукм билан, яъни фақат маъқул ёки номаъқул тарзида баҳолаш мумкин бўлган фикр деб қарасак бўлади. "Самимийлик" термини ўрнига "қабул қилса бўладиган", "маъқул" терминларининг ишлатилиши аргументлашнинг формал-мантқиқий тасвирланишидан унинг лингвистик ва аксиологик тасвирланиши томон муҳим қадамдир.

Аргументация субъектининг мақсади ҳақиқий манбалардан ҳақиқий хулосалар чиқариш эмас, фикрни мақбул аргументлар орқали "қабул

¹ Sinclair, J. McH., and R. M. Coulthard. 1975. *Towards an Analysis of Discourse*. -Oxford: Oxford University Press. - 265 p.

² Баранов А. Н., Сергеев В. М. Естественнo-языковая аргументация в логике практического рассуждения // Мышление. Когнитивные науки. Искусственный интеллект. — М., 1988. С. 104—119

қилса бўладиган”, “маъқул” фикрга айлантириш. Ҳамсуҳбат фикрини қабул қилинганда мулоқотнинг иккинчи иштирокчиси унинг ҳаққонийлигига (тўғрилигига) қўшилади. Шундай қилиб, “фикрни қабул қилса бўладиган фикрга айлантириш” дегани “оппонентни ишонтириш” дейиш билан бир хил маънони англатади. Фикрни қувватлайдиган аргументлар белги ёки сабаб табиатига эга бўлиши мумкин. Биринчи ҳолатда аргумент пропозициялари ва фикр ўртасида биргаликда мавжуд бўлиш муносабатлари ўрнатилди.

Аргументлашнинг иллокутив кучи интенсивлигини оширишга хизмат қилади ва ўз навбатида аргументлашни ишончлироқ, макронутқий актни муваффақиятли бўлишини таъминлайди.

Бирмингем университети профессорлари Синклар ва Каулфардларнинг мактаб дарсларидаги ўқитувчи ва ўқувчи сўзлашув структураси билан А.Н.Баранов ва В.М.Сергеев томонидан таклиф этилган коммуникатив мақсадни аргументлаш ёндошувини уйғунлаштириш бизга мактаб ўқувчилари коммуникатив компетентлигини баҳолашда дискурс таҳлил имкониятларини оширади.

Бугунги кунда мактаб дастурларида ўқувчиларнинг коммуникатив компетентлигини баҳолашнинг ягона ва умумэтироф этилган илмий ёндошувлар мавжуд бўлмаган шароитда биз томондан мактаб амалиётида жорий этиш тавсия этилаётган дискурс таҳлил энг мувофиқ усул ва ўқувчиларнинг коммуникация борасида ижтимоий аҳамиятга эга бўлган таълим ютуқларига

эришишини белгилайдиган педагогик ўзаро фаолиятнинг асосларини таҳлил қилиш имкониятларини яратади.

Хулоса ва амалий таклифлар.

1. Дискурс таҳлил ўқувчиларнинг эркин фикр алмашиш, муносабат билдириш, бир-биридан ўрганиш ва ўргатишга имкон берадиган дўстона, ижодий муҳит яратиш лаёқатлари объектив баҳолабгина қолмай, мазкур инструментдан фойдаланиш ижтимоий фаол фуқарони, ҳаётда дуч келинадиган муаммоларни ҳал қилишда вазиятларни кўпроқ муҳокама қилиш, бошқаларга тушунтириб бера олишда кутилган самарани олишга қобилиятлари аниқланади.

2. Замонавий ишбилармонлик дискурсида манфаатга эришиш ва коммуникатив мақсадга муваффақиятлилик алоҳида соҳа қобилияти сифатида эътироф этилар экан, мактаб муҳитидаги таълим жараёнида ўқувчиларни келажакда муваффақиятли ҳаётга тарбиялаш ишида уларнинг мулоқотларини дискурс таҳлил қилиш орқали мақсадли ривожлантириш мақсадга мувофиқдир.

3. Мактаб ўқувчиларининг коммуникатив компетентлигини самарали ривожлантиришга устуворлик берган таълим муассасалари раҳбарлари, педагогик жамоалар ва услубшунослар томонидан ушбу дискурс таҳлил имкониятларидан фойдаланиш орқали ўқувчиларнинг ижтимоий аҳамиятга эга бўлган таълим ютуқларига эришишни таъминловчи психологик-педагогик шароитни яратади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 8 майдаги “Узлуксиз таълим тизимининг чет тиллар бўйича давлат таълим стандартини тасдиқлаш тўғрисида”ги 124-сон қарори.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли қарори.

3. Тоирова Г. “Прагмалингвистика” луғати. – Тошкент: «Akademnashr» 2016 й. 9 б.

4. Klemensiewicz Z. Zarus ksladni polskiej, Warszawa, 1957.

5. Mucarousky U. Dialog a monolog w “Lesty filologicke”, Praha, 1940. - № 6

6. Essen O. Grundzuge der hochdeutschen Satzintonation, Hamburg.

7. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи: Автореф. дисс ... д-ра филол.наук. - М.: 1958.

8. Михлина М.Л. Из наблюдений над синтаксисом диалогической речи: Автореф. дисс ... канд. филол.наук. - Л.: 1955.
9. Винокур Т.Г. О некоторых синтаксических особенностях диалогической речи в современном русском языке.: Автореф. дисс ... канд. филол. наук. - М.: 1953.
10. Harris Z.S. Analyse du discours // Languages, 1969. – №13. – P. 8-45.
11. Harris Z.S. Notes du cours de syntaxe. – Paris: Ed. du Seuil, 1976.–238 p.
12. Dubois J., Giacomo M. et al. Dictionnaires de linguistique. – Paris: Larousse, 1973. – 516 p.
13. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В.З.Демьянков // Язык и наука конца XX века. – М.: Российский госуд. гуманит. университет, 1995. – С. 239 – 320.
14. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю.С.Степанов. – М.: “Языки русской культуры”, 1998. – 784
15. Ҳазратқулов А.Ҳ. Диалогик нутқ синтаксисининг баъзи хусусиятлари. –Қарши: Насаф, 1978. – Б. 36.
16. Раупова Л. “Диалогик нутқнинг дискурсив талқини”. Т.2010 й.
17. Толстих В.И.С чего начинается личность: сборник. -М., 1984. -С.99.
18. Халқ таълими вазирлиги ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ) жамғармаси билан биргаликда “Ўзбекистонда дарсликлар тайёрланиши, чоп этилиши ва қўлланилиши соҳасини тартибга солувчи сиёсат таҳлили”. Тошкент 2020.
19. Sinclair, J. McN., and R. M. Coulthard. 1975. Towards an Analysis of Discourse. Oxford: Oxford University Press. -265 p.
20. Баранов А. Н., Сергеев В. М. Естественно-языковая аргументация в логике практического рассуждения // Мышление. Когнитивные науки. Искусственный интеллект. — М., 1988. С. 104—119.